

Kringblad

JAARGANG 19, NUMMER 2 - ZOMER 2010

GRATIS PERIODIEK CONTACTBLAD VAN DE GEBEDSKRING SINT JAN
VAN HET BISDOM 'S-HERTOGENBOSCH

COLOFON

Het kringblad is een gratis uitgave van de gebedskring Sint Jan voor roepingen in het bisdom 's-Hertogenbosch.

Het verschijnt met Kerstmis, met Pasen en in de zomer.

REDACTIE:

Matthijs van Dorp
(3^e jaars priesterstudent)

Peter Koen
(3^e jaars priesterstudent)

SECRETARIAAT:

Papenhulst 4,
5211 LC 's-Hertogenbosch
Telefoon: 073-6123055
Fax: 073-6145315
e-mail: info@sint-janscentrum.nl
website: www.sint-janscentrum.nl
www.sonnius.nl

*Men is vrij om artikelen met bronvermelding over te nemen in parochiebladen etc.
Gelieve persoonsmutaties ook door te geven aan het secretariaat van de gebedskring.
Retourzendingen worden uit het bestand verwijderd.
Nieuwe leden zijn altijd welkom!
Schroom dus niet om mensen te vragen om te bidden voor roepingen!*

IN DEZE EDITIE

Voorwoord	3
Het jaar van de priester	4
<i>Mgr. Drs. A.L.M. Hurkmans</i>	
Gebed jaar van de priester	6
De opvatting van de heilige Augustinus over het priesterschap	7
<i>Mgr. Dr. F. Genn</i>	
De priester als profeet	12
<i>Mgr. Drs. J. Schröder</i>	
Terug naar de ware betekenis van de woorden	18
<i>Prof. Dr. H. de Dijn</i>	
Gebed	21
Man van God in de hedendaagse wereld	22
<i>Rector F. De Rycke</i>	
Priester in de hedendaagse samenleving	27
<i>Dr. Th. Schepens</i>	
Een ommekeer van denkrichting	32
<i>Dr. J. Van Reeth</i>	
Een wijze of een verstandige?	36
<i>Prof. Dr. B. Vedder</i>	
Dienaar van de vreugde	41
<i>Walter Kardinaal Kasper</i>	
Gebed	42

AFBEELDING OP VOORPAGINA:

*Ontmoeting van de H. Pastoor van Ars met een jonge herder. 'Als jij me de weg naar Ars toont, wijs ik je de weg naar de hemel'.
Foto: Redactie Kringblad*

FINANCIËLE ONDERSTEUNING VAN DE PRIESTER- EN
DIAKENOPLEIDING VAN HET BOSSCHE BISDOM:

R.K. Instelling Sonnius te 's-Hertogenbosch

Nederland: banknummer: 22.52.03.022

België: banknummer: 521-0053201-65

Sonnus
Priesterfonds
's-Hertogenbosch

VOORWOORD

Dit nummer van het Kringblad staat geheel in het teken van het **Jaar van de Priester**. Op initiatief van Mgr. Drs. A. Hurkmans, bisschop van 's-Hertogenbosch, is ter gelegenheid van dit **Jaar van de Priester** een lezingencyclus gehouden over de vorming van priesters. De lezingen vonden plaats op het Sint-Janscentrum. Het dagprogramma omvatte een lezing (woord en wederwoord), gebed en een maaltijd.

Bij zowel de opening als de afsluiting hadden wij twee eminente sprekers in ons midden. Mgr. dr. F. Genn, bisschop van Münster, opende op 19 oktober 2009, Walter Kardinaal Kasper, president van de Pauselijke Raad ter Bevordering van de Eenheid van de Christenen en lid van de Pauselijke Curie, sloot de cyclus af op 5 juli 2010. De overige lezingen werden verzorgd door de stafleden van het Sint-Janscentrum. Ieder van hen werd geflankeerd door een respondent. Het was de taak van de respondent om het onderwerp vanuit zijn vakkennis op een wat andere manier te belichten.

De visie van de leiding van het Sint-Janscentrum werd uiteen gezet door Mgr. drs. J. Schröder, in samenspraak met Professor H. De Dijn. De intellectuele component van de priesteropleiding werd door de studierector Dr. J. Van Reeth belicht, samen met Prof. dr. B. Vedder. Rector F. De Rycke concentreerde zich op aandachtspunten voor de persoonlijke groei en het gemeenschapsleven op het seminarie, samen met Dr. Th. Schepens.

In dit nummer van het Kringblad vindt u na de gebruikelijke inleiding door onze bisschop, Mgr. Hurkmans, samenvattingen van alle lezingen. Alleen de lezing van Kardinaal Kasper was nog niet voor publicatie beschikbaar, omdat deze bij het ter perse gaan van dit Kringblad nog niet gehouden was.

Wij danken u opnieuw hartelijk voor uw gebed. Het is meer dan ooit onmisbaar. Er is immers nog nooit een tijd geweest waarin goede priesters meer nodig waren dan nu. We hopen dan ook dat de Heer van de oogst uw gebed verhoort en uitstekende arbeiders stuurt die zullen laten zien dat het priesterschap ook in onze tijd een uitdaging en een vreugde is.

Wij wensen u Gods zegen en alle goeds,

De Redactie

HET JAAR VAN DE PRIESTER

Het **Jaar van de Priester** valt in onze streken helemaal onvoorzien samen met het jaar waarin het seksueel misbruik door paters, broeders en priesters bekend is geworden. Dit laatste zorgt er voor dat de Kerk voor zover zij ook een menselijke instelling is in een diepe crisis is geraakt. Wellicht is het goed stil te staan bij enkele vragen hier omtrent. Hoe moeten we staan tegenover een crisis? Wat is het eigene van een crisis? Waarheen kan een crisis leiden?

Het is mijn overtuiging dat we een crisis moeten aanvaarden. Het heeft geen zin haar te ontkennen. Al evenmin biedt het soulaas haar te minimaliseren. Zelfs zou ik willen zeggen dat we niet te zeer moeten schrikken van een crisis. Het is meer gewoon dan het vaak lijkt. In ieder mensenleven komen vormen van een crisis voor. Ieder lichaam in de samenleving krijgt er mee te maken.

Bij een crisis hoort het dat er veel verdrongen negatieve zaken plots aan het licht treden. Hierdoor raak je de greep op de zaak kwijt. Twee zaken die in de crisis die de Kerk nu doormaakt heel herkenbaar zijn. In de kerkgeschiedenis van 1945 tot nu is er blijkbaar nogal wat mis gegaan. Veel bleef, "in een sfeer van zwijgen en niet kunnen accepteren", onder de tafel. Het naar boven komen van deze zaken verlamt ons. We weten even niet wat te doen. Dit is pijnlijk voor mensen die altijd overal een antwoord op hebben. Voor mensen die alles wel kunnen begrijpen. Toch is het goed in een crisis te aanvaarden dat je het even niet weet. Je moet er op rekenen dat nog veel meer naar boven kan komen. Of het seksueel misbruik een geïsoleerd probleem is of niet? Hangt de hele problematiek samen met een mentaliteitsverandering in die periode van de geschiedenis in Kerk en samenleving. Er zijn rotte appels in de mand dat is zeker. Men kan zich afvragen of deze rotte appels de andere appels aansteken of waren alle appels al aangestoken en zijn de zwakste gaan rotten? Nu weten we het niet. In een crisis moet je het proces laten gebeuren.

Een crisis dient meestal een nieuwe tijd aan. Hopelijk zal dit ook zo zijn voor de Kerk. Hoe die tijd er uit ziet weet waarschijnlijk niemand. Toch moeten we wel zoeken naar punten die wat vastheid geven. Een poging wil ik doen, niet meer dan dat.

Het zou kunnen zijn dat de evangelische raden, gehoorzaamheid, armoede en zuiverheid in heel de Kerk weer als ideaal gezien gaan worden. In de decennia die achter ons liggen leek het wellicht belangrijker voor jezelf op te komen dan te gehoorzamen, te streven naar rijkdom dan te leven in armoede, te genieten van alles dat het leven te bieden heeft dan zuiver te leven. We lijken te leven in cultuur die gekenmerkt is door individualisme, materialisme en door genot. In zo'n cultuur zijn roepingen tot het priesterschap zeldzaam. In een dergelijke cultuur is het moeilijk staande te blijven als celibatair priester. Misschien is het providentieel dat het jaar van de priester samen valt met de ontstane crisis in de Kerk. Dit jaar nodigt ieder lid van de Kerk uit om te luisteren naar de waarheid, om de ware rijkdom te verwachten van God en om in te zien dat een leven in de waarheid een leven in zuiverheid is.

*Drs. A.L.M. Hurkmans
Bisschop van 's-Hertogenbosch*

JAAR VAN DE PRIESTER

Heer, in dit jaar dat bijzonder is toegewijd aan de priesters danken wij U voor de grote gave die U aan ons geschonken heeft in het dienstwerk van de Kerk.

U bent en blijft de eerste handelende aan ons in de sacramenten.

In het dienstwerk waartoe U de priester heeft geroepen rust U Uw volk toe met de overvloed van Uw genade.

Priesters zijn door Uw kracht de uitdelers van Uw genadegaven.

We bidden voor onze priesters, dat zij steeds trouw blijven aan de roeping die U hen heeft geschonken.

Geef hen steeds weer de kracht van Uw heilige Geest om te volharden in de opdracht die zij in Zijn Naam gestalte geven!

Op voorspraak van de heilige pastoor van Ars, Jean-Marie Vianney, bidden we voor onze huidige werkers en om nieuwe werkers in Uw wijngaard.

Door Christus, onze éne Herder en Heer.

Amen

DE OPVATTING VAN DE HEILIGE AUGUSTINUS OVER HET PRIESTERSCHAP

I. INLEIDING

Altijd is het vanzelfsprekend geweest dat de verkondiging van het Woord van God en de viering van de sacramenten tot de uitoefening van de priesterlijke dienst behoort en ingezet werd met het doel om de gelovigen tot heil te zijn. We zijn nu 40 jaar na het Tweede Vaticaans Concilie. Ik hoop u de dimensie van uw priesterlijk dienstwerk in trouw aan uw bisschop en binnen de gemeenschap beter en dieper te laten begrijpen.

Het 'Jaar van de Priesters' uitgeroepen door paus Benedictus XVI, werd door u en uw bisschop aangegrepen om tot een dieper inzicht te komen van uw zending. Ik wil helpen opdat u zich een meer innerlijk begrip van onze dienst zou kunnen eigen maken en daarvoor werp ik met u een blik in de geschiedenis van de Kerk en belicht de grote theoloog van de oude Kerk, de bisschop van Hippo, de heilige Augustinus, die uitgekozen werd tot onderwerp van mijn conferentie.

II. TOEGANG TOT HET THEMA

“Stilaan worden we het moe om te discussiëren over het priesterbeeld. Alle argumenten zijn bekend en telkens bestaat er voor elk van hen wel ergens een tegenargument zodat de strijd tot een loopgravenoorlog verworden is waarin elkeen uiteindelijk nog enkel zijn eigen stelling inneemt.” De beschrijving van de gedachtewisseling en het begrip van het kerkelijk ambt, zoals door Joseph Ratzinger in 1972 uitgesproken, heeft aan actualiteit niets verloren.¹ De discussie tijdens het Tweede Vaticaans Concilie en in de tijd daarna verkoos het begrip “dienst” (“ministerium”) als kernwoord

¹ Ratzinger, J., *Der Priester als Mittler und Diener Christi im Licht der neutestamentlichen Botschaft*, in: id., *Theologische Prinzipienlehre - Bausteine zur Fundamentaltheologie*, München 1982, 281; eerder verschenen onder de titel “Der Priester als Mittler und Diener Christi” in: Mai, R. (Hrsg.), *100 Jahre Priesterseminar in St. Jakob zu Regensburg 1872 - 1972*, Regensburg 1972, 53 - 68, hier 53.

om het wezen van het ambt in de Kerk tot uitdrukking te brengen.² Het onderzoek naar Augustinus' begrip van het ambt, dat reeds in dezelfde theologische context als het Vaticanum II staan, komt op de voorgrond met min of meer gelijke accentuering van het begrip "dienst".³

Om een sterk hiërarchisch, in keurslijf gedrongen denken over de ordening van de Kerk van onderaan tot aan de top te vermijden, is het inzicht van Augustinus een zeer welgekomen hulp. Zijn uiteenzetting met de Donatisten heeft hem ertoe geleid, het kerkelijk dienstambt vooral christologisch te duiden: De priester is Christus' dienaar. Christus is diegene die eigenlijk in de verscheidene diensten werkzaam is. Dat wat de priester bijdraagt, zijn uiterlijke handelingen. Enkel Christus verleent de genade. Hij volbrengt Zijn heilswerk onafhankelijk van de zedelijke kwaliteit van de ambsdragers op dat ogenblik. Omdat er echter in een theologische strijd altijd een aspect op bijzondere wijze voorop wordt gesteld, blijft de vraag, of de geschetste beschrijving van het wezen van het kerkelijk ambt, die uit de uiteenzetting met de Donatisten blijkt, niet ingebed moet worden in een grotere samenhang binnen de theologie van Augustinus, die in andere geschriften duidelijk wordt.

Mijn overwegingen en onderzoek deel ik u mee met in het achterhoofd de verklaring van Joseph Ratzinger, die een uitspraak van Augustinus uit Serm. 340,1 in samenhang met de Drievuldigheidstheologie brengt. De passage uit de preek van Augustinus is sinds Vaticanum II gepromoveerd tot een klassieke topos zowel om Augustinus' ambstheologie te poneren, alsook om daarenboven het oorspronkelijk priesterschap te begrijpen. De uitspraak: "**Voor u ben ik bisschop, met u ben ik Christus**" is bewijs daarvoor, dat het ambt zelf zich heeft geordend binnen de Kerk.⁴ Ratzinger vermoedt dat bij de interpretatie van deze woorden van Augustinus, zijn relatieleer – in samenhang met de drievuldigheidstheologie die hij ontwikkelde – door Augustinus zelf het begrip van het ambt gebruikt en toegepast werd als: "**Ambt is een relatiebegrip. 'Ad se' is iedereen enkel christen... 'Pro vobis', betekent in relatie tot de anderen wordt men drager van het ambt.**"⁵ Ratzingers gedachte is

² Vgl. bijv. *Lumen Gentium* 28: "Sic ministerium ecclesiasticum divinitus institutum diversis ordinibus exercetur ab illis qui iam ab antiquo Episcopi, Presbyteri, Diaconi vocantur." Zie ook het conciliedecreet *Presbyterium Ordini* op vele plaatsen.

³ Zähringer, D., *Das kirchliche Priestertum nach dem hl. Augustinus, Eine dogmengeschichtliche Studie (FChIDG 17.1.E)* Paderborn 1931. Zie ook: F. Genn, *Trinität und Amt nach Augustinus, Einsiedeln* 1986, 23-42.

⁴ Serm. 340,1: CCL 104,919: "vobis enim sum episcopus: vobiscum sum christianus." Geciteerd in LG 32, in het hoofdstuk over de leken. Voor de uitleg van deze tekst Serm. 340 zie F. Genn, *Trinität und Amt nach Augustinus, Einsiedeln* 1986, 153-162. Voor tekstkritische vragen, zie idem 153, Anm. 485.

⁵ Ratzinger, J., *Zur Frage nach dem Sinn des priesterlichen Dienstes*, in: *GuL* 41 (1968) 347 - 376; citaat 371.

in de eerste plaats een hypothese, van dewelke hij zelf veronderstelt, dat men ze “*strikt genomen niet bewijzen kan*”.⁶

III. SAMENHANG VAN DRIEVULDIGHEIDSLEER EN AMBTSTHEOLOGIE

In het “ministerium” voltrekt zich het knecht-zijn van de ambtsdragers. “Servus” is dus als relatiebegrip te verstaan, weliswaar niet enkel geldend voor priesters maar in het algemeen voor christenen maar ook van Christus zelf. Hij is als Heer dienaar geworden maar dan in de “forma servi” Heer als hoofd van het Lichaam.⁷ Christus is Heer met betrekking tot zijn knechten, zijn Lichaam. Maar, Hij is het daarin – en hier ontdoet men zich van het louter formele relatiebegrip –, dat Hijzelf knecht werd, en in de knecht zelf leeft en werkt.

Ambt als een dienst in de Kerk staat in deze samenhang. In De trin. XV 19,34 net zoals in Ef 4 rekent Augustinus tot de gave van de verscheidene ambten : apostel, leraar, herder, evangelist. Hun inzet is het werk van Christus en Zijn gave in de Heilige Geest.⁸ Overeenkomstig de H. Drievuldigheid geformuleerd : Ze zijn het werk van God die door de Zoon en de H. Geest werkt in de heilsgeschiedenis. Uit deze overweging volgt het bewijs dat het ambt tegelijk als christologisch en geestelijk moet begrepen worden. Er is geen tegenstelling tussen het werk van Christus en dat van de Geest, terwijl het ambt tot de gaven van Christus behoort, die in die ene gave van de Geest bevat is. De ambtsdragers staan in het werk van de Geest en in het heilswerk van Christus.

IV. SAMENVATTING EN EINDBEMERKING

Uitgaande van het citaat van Joseph Ratzinger door hetwelk na het Concilie, in de discussie rond het priesterlijk ambt, een overweging uit de theologie van de heilige Augustinus is gevloeid, werden we geconfronteerd met de diepste samenhang van Drievuldigheid en het ambt. We hebben daardoor kunnen vaststellen dat, de priesterlijke dienst, kerkelijk ambt zowel van de bisschoppen als van de priesters – de diaken blijft bij Augustinus relatief onbelicht – zich essentiële in een relatie

⁶ *Idem 370.*

⁷ *Tr. in Joh.ev. 42,1: idem 365,1-2: “Dominus noster etiam in forma servi non servus, sed in forma etiam servi Dominus ...”.*

⁸ *Conform het citaat in Ef 4,9-11 geeft Augustinus opnieuw een rechtvaardiging voor het gebruik van het meervoud “dona” en zegt in De trin. XV 19,34: CCL 50a, 511,71: “Ecce quare dicta sunt dona.”*

dient begrepen te worden – en dit kan enkel existentieel ervaren worden. Het is een relatie, die zich in de ene richting volledig diep met Christus en de heilige Geest en zo met de drievoudige God verbonden weet, maar die anderzijds ook helemaal in het lichaam van de Kerk in relatie met de leden van Christus' lichaam staat.

Priesterlijke dienst is wezenlijk relatie, ondergebracht in de Communio, die haar oorsprong in die Communio met de drievoudige God heeft. Wij bemerken hier, hoezeer het Tweede Vaticaans Concilie in haar Constitutie over de Kerk van de Vaders op bijzondere wijze ook van Augustinus is doordrongen!

Anderzijds merken we, waar onze opdracht voor de toekomst ligt en waar de heiliging van de priester zich kan voltrekken: in diepere relatie en vriendschap staan met

de Heer, die zijn bruid, de Kerk, lief heeft en daarmee verweven is met het Lichaam van Christus in een liefde, die geldt voor alle leden van dit Lichaam, deze bruid, zo misvormd of zo mooi ze ook mag zijn.

Ambt en Drievuldigheid staan in een samenhang, die de bekleeder van het ambt existentieel opeist. Het gaat om een representatie van Christus als Hoofd van de Kerk ; het gaat hier ook om de representatie van het Lichaam tegenover de leden en een samenzijn met de leden.

Men kan het bijzonder aan de dramatiek van onwaardige priesters bemerken, met dewelke Augustinus steeds weer in zijn preken en geschriften zozeer begaan was. Het betreft hier een diep ecclesiologisch probleem, dat tot in de existentie van onwaardigen doordringt : het gaat erom, dat een mens, die zijn eigen waardigheid niet beoordelen kan, en die steeds ook zondaar is, Christus' leer verkondigt en Zijn Sacramenten schenkt. Daar hij in Christus is en tot Zijn Lichaam behoort, werkt Christus met hem ook in zijn zondigheid en dit alles tot heil. Terwijl hij als herder in

Christus is, is het des te moeilijker en meer pijnlijk, wanneer hij niet beantwoordt aan Zijn beeld : Christus werkt door hem, hijzelf echter is van hem verwijderd! In het voorbeeld van de onwaardige priester wordt zichtbaar, hoe groot de genade van God wel is, die ook een zondaar geschikt maakt om mee te werken aan het heil en Christus kan tegenwoordig stellen. Het wordt eveneens duidelijk hoe het laatste oordeel over het 'in Christus-zijn' van een herder toekomt aan de Ene Herder en Rechter. Eveneens wordt duidelijk, hoezeer de priester verplicht is, om zowel zijn heiliging in de relatie tot Christus en Zijn Kerk, als in de liefde tot de mensen, steeds na te streven overeenkomstig met wat zijn ambt inhoudt : Christus toe te laten door te werken en tezelfdertijd mede-knecht, herder, leraar en mede-student te zijn.

Ik heb enkel dit voorbeeld gekozen, omdat het bij het wezenlijk denken van Augustinus behoort. Laten we enkel maar denken aan de uiteenzetting in de strijd met de Donatisten.

In principe geldt het volgende : Of waardig of onwaardig, de toewijding, het pro-God voor de wereld en haar gemeenschap met de verlostten, in dewelke hij ons betreft door de Heilige Geest, wordt zichtbaar en tegenwoordig-gesteld door de kerkelijke ambtsdrager, die in relatie tot de drievoudige God staat – zowel door zijn opdracht als door zijn bestaan, zijn zijn. Welk een dramatiek!

Lieve medebroeders,

“Christus, onze hogepriester, heeft omwille van de mensheid, zichzelf aan de Vader aangeboden.

Bent u bereid u voor het heil van het volk steeds meer te binden aan Christus , de hogepriester, die zich als een zuivere offergave aan de Vader heeft aangeboden?”

Zo wordt het gevraagd, in de tekst van de priesterwijding door de bisschop aan de kandidaatpriester, voor hij de heilige wijding ontvangt. Dit hebben we eenmaal beloofd, en ik hoop dat ik door deze lezing ertoe mocht bijdragen uw engagement door de belofte steeds trouw te blijven om heilige priesters te worden en om bij te dragen tot de heiliging van de wereld.

*Mgr. Dr. F. Genn
Bisschop van Münster*

DE PRIESTER ALS PROFEET

VREUGDE VOOR DE KERK, HOOP VOOR DE WERELD

Het is van belang de profetische kracht te begrijpen die de menselijke en priesterlijke persoonlijkheid van de Pastoor van Ars eigentijds maken (Benedictus XVI, 5 augustus, 2009)

Welke woorden gebruiken wij? Waarin geloven wij? Dat zijn de vragen die verborgen liggen achter kwesties als: wat is het eigene van de priester in de katholieke Kerk? Wat is zijn betekenis voor de wereld van nu en voor de evangelisatie vandaag? Wat beoogt de paus met het 'Jaar van de priester' en wat kan de zin daarvan zijn in onze streken?

WOORDEN ZIJN WAARDEN

Enigszins geforceerd gezegd: zingeving vertrekt vanuit de mens die naar believe zijn keuze **maakt**, christelijk geloof vertrekt vanuit Gods liefde die zichzelf aan ons te kennen **geeft**. Op dat laatste, op de liefdevolle relatie tussen God en mens – inzicht, overtuiging – is de katholieke Kerk gebouwd. Christelijk geloof houdt op den duur geen stand als het wordt losgemaakt van zijn bron, ook en juist als die ons te boven gaat; christelijk geloof is nooit los verkrijgbaar.

Een van de grote bekeringen van de hedendaagse cultuur en ook binnen de huidige Kerk, zegt mgr. André Léonard, aartsbisschop van Mechelen-Brussel (Vaticaanse retraite, 1999), is Jezus Christus te reduceren tot christendom en Christus te vervangen door 'christelijke waarden', welke laatste dikwijls geïdentificeerd worden met allesomvattende waarden van ons menselijk verstand. Op die manier sluit het christendom aan bij de lange rij van filosofieën, godsdiensten of levensvisies, zoals hindoeïsme, boeddhisme, taoïsme, islam en wat dies meer zij ... Maar wie wil zijn leven wegschenken, **geven**, voor een 'isme', zelfs als het om het christendom gaat? Echt christelijk geloof begint juist wanneer het christendom plaats maakt voor Christus en wanneer christelijke opvattingen of ideeën vervangen worden door de ontmoeting met Jezus als Iemand, als degene die er aanspraak op maakt in eenzelfde verbondenheid waarlijk God en waarlijk mens te zijn. Eén die op unieke wijze tussen beiden een brug bouwt en de verbinding realiseert. Dat is de uniciteit van Jezus Christus die van zichzelf getuigt: "Ik ben de weg, de waarheid en het leven" (Joh. 14,6).

Dan alleen is er sprake van *incarnatie*, echte menswording van God in Jezus en dan is Christus Degene die de mens met God verbindt, zodat Hij Heiland is en Verlosser. Tot Hem kun je wezenlijk bidden. De Kerk als concrete gemeenschap leeft dan vanuit de verbondenheid met God in Hem, ook al is niets menselijks haar vreemd. Op unieke wijze verbonden met Jezus Christus en Zijn Kerk, staat de *priester* geheel in die lijn.

MYSTIEK REALISME

Zingeving vertrekt vanuit de mens, christelijk geloof vertrekt vanuit de levende en liefhebbende God. De katholieke Kerk kiest voor het *mystieke realisme* (term van Urs von Balhasar). Zij staat steeds in de spanning tussen de mystiek van God en het realisme vanuit de mens. Dat mystieke realisme is haar kracht maar ook haar kwetsbaarheid.

Dit geldt allereerst de *Kerk* zelf. Die is heilig en menselijk tegelijk. Zij wordt bepaald door Gods genade, maar deze presenteert zich altijd in een menselijke structuur. Het gaat om personen en gebouwen, om parochies en leefgemeenschappen. Deze Kerk is door God gegeven, zij is aan mensen toevertrouwd. Dit mystieke realisme tot uiting in de sacramenten. Het brood is meer dan een symbool of enkel verwijzing: je ziet de hostie en je aanvaardt daarin Gods aanwezigheid.

Onze Kerk beschouwt het *priesterschap* beschouwt als behorend tot de *zijnsorde*, ook al is het steeds gekoppeld aan een concrete mannelijke persoon die zich daartoe geroepen en gezonden weet (zelfs na eventuele uittreding). Het door de Kerk met deze levensstaat verbonden celibaat bevestigt dat het priesterschap niet helemaal van deze wereld is maar allereerst en ten diepste verbonden wil zijn met God die zich in Christus heeft geïncarneerd. Zoals de Kerk óók handhaaft dat het huwelijk is 'voor eens en voor altijd', zelfs wanneer het eerste vuur uit deze relatie blijkt te zijn uitgedoofd en twee mensen elkaar vaak in de weg blijken te zitten. Zij volgen in zekere zin de weg van de gekruisigde en verrezen Christus die zegt: 'Gods leven en liefde zijn sterker dan mijn eigen bestaan'. Van dit mystieke realisme is het priesterschap bij uitstek de tastbare uiting binnen de Kerk ten dienst van de wereld.

DE PRIESTER ALS PROFEET

Voor velen klinkt deze titel als een wanklank, ja als een bijbelse en historische ketterij. Ik begrijp dat, maar ik wil het houden bij: een paradox d.w.z. een schijnbare tegenstelling.

'Profeet' staat in het begrip van velen – theologen inclusief – voor dynamiek en bewegelijkheid, voor strijd tegen alles wat vernieuwing tegenhoudt. 'Priester' verwijst naar

wat institutioneel is – de organisatorische en strikt cultische kant van de godsdienst die zo weinig mogelijk aan het toeval overlaat en wil conserveren. De Franse jezuïet André Manaranche publiceerde in 1982 *Le Prêtre ce prophète*. Vanuit de visie van de Kerk is de priester allereerst gericht op de eer van God (Rom. 14,8). In die zin staat de priester tegenóver de menselijke autonomie die vandaag hoog geprezen wordt en die genoeg heeft aan zichzelf. Hij behoort zichzelf niet toe, maar hij is wezenlijk verbonden met de christelijke godsdienst, met de Kerk van de mens geworden in God in Jezus Christus. Zijn roeping en zijnswijze is: Christus toebehoren en vanuit Hem beschikbaar zijn voor de mensen. Hij staat geheel en al in de lijn van de '*voortgezette incarnatie*' (von Balthasar). Maria en de apostelen zijn concrete personen, de medewerkers en de gezondenen van de apostelen eveneens. De zelfgave van Christus gaat op tastbare wijze in hen voort, ze blijft een voortdurende opgave voor hen zelf en allen die als gedoopten leven vanuit het licht en de kracht van Gods heilige Geest. Dat is een *spanning*, kenmerkend voor de *hele Kerk*, een spanning die haar kristallisatie vindt in de persoon van de priester als bedienaar van Christus en Zijn Kerk, de priester die tevens mens blijft van de wereld en van de samenleving. Mystiek realisme: dat is de kracht en de kwetsbaarheid van de Kerk. Zij is *heilig* en verheven vanuit God, zij is *zondig* en breekbaar vanuit de mensen. Daarbij staat de priester op de brug en in het brandpunt.

DE PRIESTER: PROFEET VAN GODS REALISME IN EEN VERANDERENDE WERELD

*De katholieke Kerk vraagt vanaf de eerste eeuwen met aandrang dat de priesters het *celibaat* zullen beleven, tastbaar teken van God als eerste optie en van *heiliging als prioriteit*. In de wereld zijn zonder van de wereld te zijn: dat wordt daarmee in beeld gebracht; mits de betrokken priester zich daarop goed heeft voorbereid, mits hij zijn levenswijze als een roeping aanvaardt en in contact met anderen (collega's, gezinnen, onvrijwillig alleengaanden) harmonisch – en soms eenzaam met God – beleeft. Priesterschap in de zin van de Kerk is zelfgave en soms offer, allereerst aan God en vanuit Hem aan de medemens naar wie ik gezonden word. Mensen geven hun leven niet voor een schim of een ideologie. Is God werkelijk *Iemand*? Is Jezus Christus reëel de Zoon van God die voor ons is gestorven en verrezen? Zijn Kerk en sacramenten werkelijk genadegaven van Godswege? Dat zijn de grondvragen en de inzet van de priester in de Catholica zoals Vaticanum II en latere kerkelijke documenten hem beschrijft. Van daaruit zal hij dienstbaar zijn aan het diepste geluk van mensen. Is dat niet de kern van pastoraal d.w.z. zielzorg in de ware zin des woords? De priester, die intensieve ervaring heeft als biechtvader, verstaat dit: dat schept vaak een unieke band vanuit Christus, waarbij het alleen zijn van het celibaat een diepere invulling krijgt. Ik denk hierbij aan een harmonisch celibatair leven, geen derde weg, geen emotionele scheefgroei.

Dit alles is het tegendeel van functionalisme en schept ruimte voor professioneel verantwoorde *pastorale* praktijk. Is Christus mij alles waard? Gaat het in de Kerk om goed gevoel of om heiliging vanuit God? Celebreer ik als priester in de eucharistie het offer van Christus of ben ik vooral voorganger aan de tafel van de Heer?

*De 20e eeuw bracht, volgens historicus Michael Burleigh, een omslag van christendom naar religie. Dat betekent dat wij interesse hebben voor spiritualiteit, maar ook dat wij vaak allergisch zijn voor *alteriteit*, dat wil zeggen voor het onbekende en heilige dat van God komt, voor Openbaring die herkenbaar is en concreet. De felle oppositie tegen *Ordinatio sacerdotalis* (1994), over de uitsluiting van de priesterwijding van de vrouw, is daar een uiting van. Het onbegrip jegens het afwijzen door de Kerk van het zgn. homohuwelijk eveneens, terwijl dit geen waardeoordeel inhoudt over de homofiele medemens.

*De priester zoals de Kerk hem ziet, staat voor het verschil en de eigenheid van diezelfde Kerk, waardoor zij écht in de wereld aanwezig is zónder in die wereld op te gaan. In dienstbaarheid en zonder pretentie, met overtuiging en in vreugde. Door zijn 'bestaanswijze' en oprechte aanwezigheid onttrekt een priester de Kerk in zekere zin aan de secularisatie, zodat zij Kerk blijft en geen club wordt; zodat sacramenten Christusgaven blijven en geen zelfbediening worden. Door die bemiddeling via breekbare mensen is de Kerk kwetsbaar, doch tegelijk maakt die 'vreemde' verwijzing naar de Heer haar *profetisch*, hier en heden. Dat is de paradox van de incarnatie, van de menswording van God in Jezus Christus en in de actuele Kerk via concrete mensen die aan die Kerk hun identiteit ontlenen. Dat is hun 'zeggingskracht' tot in het vlees.

* Dat is verheffend maar altijd ook verscheurend. Of het nu gaat om misverstanden rond de kwestie Williamson of om misbruiken rond de Kerk in Ierland, bij ons en elders: vooral als priester ben ik zelf fysiek met die Kerk verbonden en dat geeft pijn. Ik ken gelukkig ook veel religieuzen die edelmoedig in hun celibaat zijn uitgegroeid tot personen vol liefde; en ik ken veel jong gehuwden die met kerkelijke overgave elkaar en hun kinderen lief hebben. Dat alles is mystieke en tastbare realiteit. Voor de Kerk is dat haar bron van leven en blijvende vreugde. Voor de wereld toont het priesterschap als levensstaat, integer en overtuigend beleefd: er is méér dan wij zien en zelf maken: dat is *genade* en dat wekt hoop!

december 2009,
Mgr. Drs. J. Schröder

PERSOONLIJKE PRIESTERLIJKE SPIRITUALITEIT

- ENKELE AANDACHTSPUNTEN -

1. Iedere vorm van priesterlijk leven is nauw verbonden met mijn zicht op *Jezus Christus* en zijn Kerk. Er loopt een verbindingslijn tussen kerkbeeld, priesterbeeld en mensbeeld: in hoeverre ben ik mij daarvan bewust? Wat doe ik om mij in deze te blijven voeden?
2. Om de persoonlijke verbondenheid met Jezus Christus te blijven verdiepen kan het van belang zijn één *boek* langdurig – en bijna dagelijks – te volgen dat enigszins ‘school heeft gemaakt’: De *Navolging van Christus*, Romano Guardini *De Heer*, Henri Nouwen *Eindelijk thuis*, Joseph Ratzinger *De kern van ons geloof* etc, de apostolische brief *Novo millennio ineunte* of een encycliciek
3. Nu en dan op *bezinning* gaan kan een steun zijn voor ons priesterlijk leven, waarbij het de voorkeur heeft geen ‘spiritueel toerist’ te zijn doch een abdij, klooster of centrum te hebben waar ik mij qua spiritualiteit en mogelijk ook als plaats ‘thuis’ weet.
4. Ontwikkelingen in de *Kerk*, dichtbij en veraf, laten een priester nooit onberoerd: wat doe ik om - op enigszins pluriforme wijze - zicht te krijgen op wat/wie de Kerk is en wat in de hele Kerk gebeurt? Tracht ik om met nieuwe bewegingen en ontwikkelingen daadwerkelijk kennis te maken en mij kritisch af te vragen wat mij precies aantrekt of afstoot?
5. Een harmonische beleving van het priester*celibaat* vraagt om verdieping en soms om correctie: hoe is mijn relatie met collega-priesters (oratorium-model)? wat doe ik om aan een affectief evenwicht te blijven werken? hebt u ooit overwogen om, samen met collega's, in een ‘leesgroep’ regelmatig een thema van priesterlijke spiritualiteit aan de orde te stellen?
6. In een priesterleven, zo wordt gevraagd, dienen het persoonlijke *gebed* en de Eucharistie een centrale plaats in te nemen: hoe ga ik daar mee om, met name wanneer men zelden of nooit (meer) de taak heeft om te celebreren voor een (parochie)gemeenschap? Zoek ik momenten van expliciete aanbidding?

7. Het priesterschap heeft, met name als het met overtuiging beleefd wordt, in onze dagen trekken die van *profetische* waarde kunnen zijn: herkent u dit inzicht? wat daagt u hierin uit? wat roept in deze bij u weerstand op?
8. Het bisdom van 's-Hertogenbosch wil geleidelijk komen tot *nieuwe parochies*: (deze kwestie speelt nagenoeg overal in West-Europa, maar de modellen zijn her en der verschillend): in hoeverre is dit volgens u een bedreiging of een uitdaging voor de priester?
9. Gestalten van grote christenen, *heiligen*, kunnen ons met name door hun geschriften blijven inspireren omdat zij vaak voor ons herkenbare concrete ervaringen hebben meegemaakt (dagboeknotities, brieven): wie hebben zoal mijn voorkeur? wat doe ik om met deze personen in contact te blijven?
10. 'Het is belangrijker hoe ik als priester *leef*, dan wat ik als priester doe' (Gisbert Greshake, *Priester zijn*, Averbode, 1e editie 1983; Echter Verlag, 2005, vgl. Patrick Chauvet, *Viens, suis-Moi* - à la source du sacerdoce ministériel, Parijs, 2009; Walter Kasper, *Dienaar van de vreugde* – leven als priester, dienen als priester, Tielt, 2008)

Den Bosch, december 2009
Mgr. Drs. J. Schröder

TERUG NAAR DE WARE BETEKENIS VAN DE WOORDEN

(naar aanleiding van het referaat van Mgr. drs. Joris Schröder over de geestelijke vorming bij priesters)

In zijn referaat pleitte Mgr. Schröder ervoor de woorden die we gebruiken hun juiste betekenis te geven, zeker cruciale woorden als 'zingeving', 'christelijke waarden', 'spiritualiteit', 'goed pastoraat', 'gewijde pastores'. Ik denk inderdaad dat dit uiterst belangrijk is, vooral vandaag, willen wij ernstig op geestelijke vragen ingaan. Als we naar de juiste betekenis peilen, merken we dat er een consistente visie ontstaat die tegengesteld is aan de visie die in de schijnbetekenissen van de woorden aanwezig zijn.

ZINGEVING

De vraag is: wie **geeft** zin? Geef ik zin aan mijn leven uit mezelf, vanuit een radicale keuzevrijheid of autonomie? Dat is buitengewoon onwaarschijnlijk. Hoe zou ik anders kunnen geconfronteerd worden met zinloosheid of depressie als ik toch zin en betekenis zelf kan bepalen? Zin of betekenis is een kwestie van gave, heeft vooral te maken met de aanvaarding of erkenning die ik krijg van de ander (de Ander). Echte vrijheid is niet kunnen doen wat ik wil. Zij bestaat pas binnen de verantwoordelijkheid (Emmanuel Levinas): als vrij antwoord, als door en door antwoorden op de oproep van de ander (de Ander), op een oproep die niet van mij komt. Echte vrijheid is be-aming van een aanvaard en geroepen zijn.

CHRISTELIJKE WAARDEN

lijken tegenwoordig dikwijls niet veel meer of anders te impliceren dan 'humanistische' waarden. Maar wat zijn waarden? Er zijn geldwaarden, beurswaarden, waarmee men meerwaarde, winst kan produceren. Alle waarden lijken vandaag naar dit stramien te worden geïnterpreteerd: waarden als middelen tot meerwaarde, tot succes, van welke aard ook. Waarden worden hier beschouwd als 'assets' die men nodig heeft om het leven leefbaar en interessant te maken; middelen in dienst van onze vrije, autonome keuze van een of ander doel (goed gevoel, succes...). Waar het op aan komt, is resultaat, maar afhankelijk van ieders smaak, puur subjectief.

Als het bereiken van het doel niet meer lukt, dan heeft het leven zelf – zelf herleid tot een middel – geen zin meer; je kan het even goed beëindigen.

Opnieuw is er een alternatieve betekenis. Echte waarde of betekenis hangt niet af van het subject, of van zijn ervaringen. Ik kan niet louter zelf bepalen wat echte waarden zijn; ik moet leren waarden te onderkennen; daarvoor moet ik in de leer bij mensen die het al kunnen weten. Waarden zijn een kwestie van openbaring. Waar het op aankomt is niet subjectief gevoel (het resultaat van het contact met waarden als middelen); maar of iets op zichzelf de moeite waard is. Echte waarden zijn noch subjectief, noch puur algemeen-objectief. Echte waarden zijn altijd geïncarneerd in het particuliere, het concrete: een persoon, ouder, kind, geliefde, naaste, ... ze zijn geen opstapjes naar het echt waardevolle (dat is een Platoonse misvatting).

SPIRITUALITEIT

staat tegenwoordig niet zelden in tegenstelling tot religie: “ik ben niet geïnteresseerd in godsdienst, wel ben ik een zinzoeker”. ‘Geen religie, wel spiritualiteit’ is vandaag de boodschap. Spiritualiteit als subjectieve waardepalet die ik voor mezelf kies (bricoleer) uit het aanbod op de zingevingsmarkt. Spiritualiteit is hier de zoektocht naar het ongewone, naar interessante ervaringen die mijn leven intensiteit moeten geven, zoveel mogelijk en zolang mogelijk.

Daartegenover staat de godsdienst. God was eerst, openbaart zich zoals Hij het wil, in concrete, historische (geïncarneerde) gebeurtenissen en personen (lees het *Credo*). Die openbaring wordt doorgegeven via een gemeenschap die de overdracht van roeping in overgave mogelijk maakt. Ook wanneer de interessante ervaringen hier uitblijven, weet men zich toch geroepen en gedragen.

GOED PASTORAAT

wordt vandaag opgevat als een versie van ‘goed functioneren in een organisatie’; hierbij staan de gewenste, controleerbare resultaten centraal. Daartoe zijn managers nodig die ons leiden naar de top in concurrentie met andere (gelijksortige) organisaties (de RKK als firma en merk). Resultaat: het gaat vooral om het succes en (in) het getal. Dit activisme leidt vroeg of laat onvermijdelijk tot ‘burn out’.

Het echte probleem is: waar ligt de bron van onze kracht en ons vertrouwen, ook als er geen zichtbare resultaten zijn, of als de *brand* in discrediet raakt, als de ‘functie’ niet meer ‘cool’ is? Het gaat niet om management, maar om leiding die vertrekt vanuit een roeping.

‘GEWIJDE’ PASTORES

Belangrijk is vandaag niet wijding, maar management? Wat kan dat met wijding te maken hebben? Wat is wijding eigenlijk? Zij berust op een roeping die binnen een gemeenschap geconsacreerd wordt. Een wijding voert binnen in een nieuwe ontologie of zijnsorde. Daar is niets magisch of buitennissigs aan. W.J. Otten omschrijft het vaderschap niet als een keuze, maar als een uitverkiezing bij de geboorte van het kind. Dan verandert men van natuur, voor eeuwig. Zo is het met alle wijdingen, a fortiori de religieuze.

Prof. Dr. H. De Dijn
Emeritus hoogleraar, filosoof, K.U. Leuven
 07.12.2009

Verdere relevante lectuur

- Herman De Dijn, "Autonomie en zelfbeschikkingsrecht", *Streven* 77:3 (maart 2010), p. 205-215.
- Herman De Dijn, *De herontdekking van de ziel. Voor een volwaardige kwaliteitszorg*. Klement – Pelckmans, 2002.
- Herman De Dijn, "Hoe conservatief is het Christendom?", *Bijdragen. International Journal in Philosophy and Theology* 66 (2005), p. 20-36.

Heer Jezus Christus,

Zoals U eens uw eerste leerlingen geroepen heeft

om hen tot vissers van mensen te maken,

laat zo ook vandaag nog Uw uitnodiging klinken:

'Kom en volg Mij'.

Geef aan jonge mensen dat zij zonder dralen

antwoorden op Uw roepstem.

Verleen Uw steun aan het onvermoeibare apostolaat

van onze bisschoppen, onze priesters en van allen

die gekozen hebben voor een Godgewijd leven.

Schenk doorzettingsvermogen aan diegenen onder ons

die zich voorbereiden op het priesterschap,

alsmede aan allen die een ideaal beleven

van totale toewijding aan Uw dienst.

Zend, Heer, werkers voor Uw oogst en laat niet toe

dat de mensheid ten gronde gaat bij gebrek aan herders,

missionarissen en andere geroepenen die hun leven

hebben toegewijd aan de zaak van het Evangelie.

En u, Moeder Maria, Moeder van de Kerk,

toonbeeld van roeping, help ons 'ja' te zeggen tot de Heer

die ons uitnodigt om mee te werken

aan Zijn Goddelijk heilsplan in deze wereld.

Amen

MAN VAN GOD IN DE HEDENDAAGSE WERELD

LEVENSGEVOEL IN DE 21STE EEUW

Het populaire lied van John Lennon, *Imagine* (1971) illustreert op treffende wijze enkele centrale krachtlijnen van het huidige levensgevoel: '*Imagine there's no heaven, it's easy if you try. No hell below us, above us only sky.*' Lennon zingt van een wereld van vrede, maar het is een uitgesproken gesecculariseerde samenleving: geen hemel, geen hel en geen godsdienst; religie wordt ten diepste beschouwd als bedreiging voor de vrede en als vijandig ten opzichte van de mens. We leven enkel voor deze wereld; we willen hier en nu genieten (*living for today*). Daardoor kijken we echter naar de wereld met een overspannen verwachting; we raken gefrustreerd omdat onze diepste verlangens niet volledig vervuld worden en we verliezen daardoor onze interesse: *nothing to die for*, niets is de moeite waard om voor te sterven, niets is de moeite waard om voor te leven. Als je het geloof wegneemt, wordt de wereld een stuk oninteressanter. Als er geen hoger doel meer is om voor te leven, wordt het belang van onze dagelijkse bezigheden onduidelijk: wie de wereld wil onttoveren, blijft ontgoocheld achter. Vandaar de titel van Lennons lied: *Imagine*. We doen er alles aan om de verveling van het alledaagse te ontvluchten in een imaginaire wereld: door veel op reis te gaan of door drugs.

Het lied *Imagine* illustreert verschillende facetten van wat beschouwd wordt als een ideale samenleving: gesecculariseerd en maakbaar, maar daardoor ook vervelend, saai en frustrerend. Daarom heeft het *Sint-Janscentrum* de roepingencampagne gelanceerd: 'Kleur de wereld door de Liefde van God'. Het is een uitdrukking van onze overtuiging dat een priester iemand is die, namens God, kleur brengt en leven in de wereld.

HERDERS MET EEN HART

De wereld heeft priesters nodig, omdat een wereldbeeld dat volledig immanent is en enkel maar oog heeft voor zichzelf (de geseculariseerde wereld van John Lennon) uiteindelijk geen lucht meer krijgt en verstikt in zichzelf zoals een stilstaande poel. De samenleving heeft priesters nodig, mensen die ten diepste in hun leven een teken zijn van de zorgzaamheid van God om daardoor, telkens weer, zuurstof te geven aan de wereld en zin en inhoud te brengen in het alledaagse wel en wee van mensen. Om een zuiver beeld te krijgen van de zending van de priester als man van God en man van de Kerk, waartoe het *Sint-Janscentrum* wil opleiden, kijken we naar een centrale tekst uit het Johannesevangelie:

Joh 10,11-15 (11): *“Ik ben de goede herder. De goede herder geeft zijn leven voor zijn schapen. (12) Maar een huurling, die geen herder is en geen eigenaar van de schapen, ziet de wolf aankomen, laat de schapen in de steek en vlucht weg; de wolf rooft ze en jaagt ze uiteen. (13) Hij is dan ook maar een huurling en heeft geen hart voor de schapen. (14) Ik ben de goede herder. Ik ken de mijnen en de mijnen kennen Mij, (15) zoals de Vader Mij kent en Ik de Vader ken. Ik geef mijn leven voor de schapen”.*

Joh 10,13 verklaart wat er specifiek is voor de priester; wat de herder onderscheidt van de huurling (en van de verrader: Judas, in Joh 12,6): dat hij een *hart* heeft en *zorg* draagt voor de schapen. In plaats van een vlucht uit de taaie realiteit in een *imaginaire* wereld (Lennon) is het de taak van de Kerk om, juist omgekeerd, in de wereld de Blijde Boodschap brengen, handen en voeten geven aan de zorgzaamheid van God, en het alledaagse leven vervullen met de liefde van God. Vanzelfsprekend is dit een opdracht voor alle gelovigen. Op een bijzondere, sacramentele wijze is het echter de roeping van de priester om in deze wereld een levende heenwijzing te zijn naar God.

Een treffend beeld van het profiel van de herder van de toekomst vinden we in een artikel van de toenmalige theologieprofessor Joseph Ratzinger. In 1970 vraagt Ratzinger zich af: ‘Hoe zal de Kerk er uitzien in het jaar 2000?’. Als prototype van een vruchtbare herder, ook voor de toekomst, noemt hij de achttiende-eeuwse Duitse Jezuïetenprofessor Johann Michael Sailer, de latere bisschop van Regensburg (1751-1832).

‘Sailer dácht niet alleen, hij lééfde. Wanneer hij zocht naar een theologie van het hart, dan deed hij dit niet vanwege goedkope sentimentaliteit, maar omdat hij weet had van de totale mens. Deze komt immers slechts tot eenheid, als lichaam en geest, de verborgen gronden van zijn gemoed en de visionaire helderheid van zijn verstand in werking worden gesteld. “Alleen met het hart ziet men goed”, heeft Antoine de Saint-Exupéry eens gezegd. (...) Sailer was een ziener, omdat hij een hart had. Van hem kon iets uitgaan dat vol belofte was voor de toekomst, iets nieuws, omdat hij leefde uit wat blijft, en omdat hij zijn leven, ja, zichzelf in dienst hiervan stelde. En hiermee zijn we bij de kern gekomen: alleen wie zichzelf geeft, schept toekomst.

*Wie enkel doceren wil, wie enkel anderen wil veranderen, blijft onvruchtbaar.*¹

De priester als theoloog van het hart, als levend en levengevend teken van de liefde en zorgzaamheid van God in deze wereld wil niet louter van buitenaf beleeren, maar van binnenuit begrijpen en begeleiden, omdat hij zelf ook leeft vanuit de Blijde Boodschap, 'van hart tot hart' (de wapenspreuk van kardinaal Newman), met God en de mensen.

AANDACHTSPUNTEN IN DE PRIESTEROPLEIDING

Wat betekenen deze uitgangspunten concreet voor de wijze waarop de we de priesteropleiding in het *Sint-Janscentrum* gestalte willen geven? Het thema 'de opleiding van priesters van de toekomst als herders van het hart' kan geordend worden rond drie karakteristieken van de liefde als pastorale kwaliteit: de liefde is voorkomend, eenvoudig en trouw.

HERDERLIJKE LIEFDE IS VOORKOMEND

God is de levende Bron van liefde. De liefde van de herder, van de priester is een werkzaam beeld van de Liefde van God. Deze liefde neemt het initiatief. Met het priestertekort, de schaalvergroting en de overvloed aan werk zijn we vaak geneigd om te zeggen: 'Ik ga enkel naar mensen toe wanneer ze er zelf om vragen'. Deze handelwijze is een vorm van zelfbehoud en misschien onontkoombaar om niet te verdrinken in het vele werk. We mogen echter niet uit het oog verliezen dat we worden uitgedaagd om creatief te zijn om nieuwe manieren te vinden om de Blijde Boodschap te verkondigen. 'De liefde van Christus laat ons geen rust', schrijft Sint Paulus (2 Kor 5,14).

Onze eigen zorg en inzet voor anderen zijn bovendien ingebed in Gods voorafgaande liefde voor ons. Dit besef kan ons behoeden voor overspannenheid. We worden ook zelf omgeven door de voorkomende liefde van God. En daarmee valt een zware last van onze schouders.

Het creatieve karakter van het pastoraat vraagt een openheid voor de Heilige Geest, een houding van flexibiliteit, van luisterbereidheid en attentie. Dit zijn karaktertrekken die we op het seminarie kunnen leren. Een houding van respect en beleefdheid getuigt van die openheid van geest, om aan de ander de voorrang te geven in uw leven. En dat hoort wezenlijk bij een priesterlijke levensstijl.

¹ *J. Ratzinger*, De toekomst van het geloof. Een eerlijke probleemstelling, Tiel/Utrecht: Lannoo 1971, 100 (91-106: 'Hoe zal de Kerk er uitzien in het jaar 2000?').

HERDERLIJKE LIEFDE IS EENVOUDIG

Daarmee is tegelijk het tweede aspect aangesproken. De herderlijke liefde heeft een aspect van bescheidenheid en dienstbaarheid. Enkel langs de weg van de eenvoud dat we komen tot het hart van ons bestaan; op die manier ook kunnen priesters, als levende heenwijzing naar God, mensen de weg wijzen naar de kern van het bestaan. Er wordt verwacht dat de priester authentiek is en door puurheid en transparantie gekenmerkt wordt. Leiderschap in dienstbaarheid betekent: te leren het woord te voeren en vooraan te staan in de kerk – maar dan op zo'n manier, dat blijkt dat het niet de priester is die in het middelpunt staat, maar de Levende Heer. Dit leven vanuit de bron, dit groeien naar de kern heeft ook een heel praktisch aspect. Het is de reden dat op het *Sint-Janscentrum* bewust waarde gehecht wordt aan de studie van de brontalen van de Heilige Schrift en van de Kerk: Latijn, Grieks en Hebreeuws: dit is immers de enige manier om te komen tot de teksten zelf en tot de bron.

Enkel vanuit de Bron van het geloof kunnen we leren onderscheid te maken tussen hoofd- en bijzaken – een keuze die in de pastorale praktijk zo vaak gemaakt moet worden. Tenslotte is dit ook de basis om op een gefundeerde wijze gemeenschap op te bouwen. Vanuit die eenvoud van hart bouwen we aan een gemeenschap die niet valt of staat met de priester als persoon, maar waarin deze fungeert als een levend teken van God, die de Bron is van alle leven en gemeenschap.

HERDERLIJKE LIEFDE IS TROUW

Bij een beschouwing van het herderschap in het voetspoor van Jezus kan het aspect van beproeving en lijden, trouw en volharding niet onbesproken blijven. Liefde, eenvoud, gemeenschap ontstaan niet vanzelf: ze moeten bevochten worden. Maar in het perspectief van de verrijzenis is alle lijden, ook dat van de herder door en voor zijn kudde, te duiden als de geboortepijnen die voorafgaan aan het ontstaan van nieuw leven. De huidige crisis van de Kerk, crisissen in ons persoonlijke leven, mogen ons niet ontmoedigen: als we volharden en trouw blijven aan Hem, leidt de goede Herder ons tot de overwinning en tot nieuw leven.

Vertaald naar de opleiding betekent dit aspect van de herderlijke liefde heel concreet: de seminaristen dienen te leren geduld te hebben: met zichzelf, met de eigen beperkingen en met die van anderen, met de weerbarstigheid van studie en gemeenschap. Het impliceert echter ook: leren opdrachten af te werken, zich niet zomaar gauw ergens van af maken en al te snel tevreden te zijn met zichzelf; maar een taak helemaal ten einde te voeren, met oog voor de afwerking en de finesses, naar het woord van de Franse schrijver Gustave Flaubert (1821-1880): 'Le bon Dieu est dans le détail'. In het Nederlands klinkt het net iets anders: 'Het zijn de kleine dingen die het doen' – onmiskenbaar toch een grote pastorale waarheid.

CONCLUSIE

Vanzelfsprekend zijn ook seminaristen en priesters kinderen van deze tijd, die met beide voeten in de hedendaagse samenleving staan. Maar het 'in-de-wereld'-staan is niet statisch bedoeld, maar dynamisch: gezonden in de wereld, met een boodschap en een opdracht.

We hebben enkele pijnpunten geïllustreerd van de hedendaagse cultuur, die haar onverzadigbare verlangens heeft gericht op een gesecculariseerde wereld, en daardoor vaak gefrustreerd en verveeld is geworden. Mensen van de 21ste eeuw hebben moeite om de betekenis te ontdekken van de strijd van het alledaagse bestaan. De enige uitweg lijkt dan een vlucht uit de werkelijkheid.

In deze crisis van het huidige levensgevoel delen ook de priesters. We hebben een bewustzijn van roeping door God, en van onze zending om het evangelie te verkondigen en de Kerk te helpen opbouwen. Wanneer we echter met deze hoge idealen in de parochie komen, botsen we op de stugheid van de weerbarstige realiteit. We willen een boodschap van verlossing en eeuwig leven uitdragen, maar wat doen we concreet: vergaderingen en uitvaarten tot we er moe van worden. Ook wij delen in de crisis van het dagelijkse leven: het is vaak moeilijk om in te zien hoe we onze roeping en zending kunnen vorm geven in de dagelijkse praktijk.

John Lennon heeft ons getoond hoe velen van onze tijdgenoten een uitweg zoeken uit deze crisis: door de vlucht, weg uit het alledaagse bestaan: het heil zoeken in een droomwereld. Dat is echter niet onze houding. De christelijke levenshouding, ons antwoord op de crisis, de boodschap die wij willen uitdragen, maakt juist de omgekeerde beweging: we willen Jezus navolgen, die mens werd in deze wereld. 'Le bon Dieu est dans le détail', zeggen de Fransen. De kleine dingen, de alledaagse werkelijkheid wordt juist groots, wanneer ze vervuld wordt van de liefde van God. We worden geroepen om handen en voeten te geven aan de zorgzaamheid van God. Een aantal kenmerken hebben we daarbij genoemd: creativiteit, luisterbereidheid, dienstbaarheid en trouw.

Zó wil het *Sint-Janscentrum* priesters opleiden: mannen van God en van de Kerk, die met beide benen in deze samenleving staan, om aan deze wereld kleur te geven door de liefde van God.

Rector F. De Rycke

PRIESTER IN DE HEDENDAAGSE SAMENLEVING

Hoe is onze huidige samenleving te typeren? Hoe verhoudt zij zich tot het katholieke geloof? En wat betekent dat voor de Kerk en haar ambtsdragers? Hoe moeten zij zich opstellen? Dat zijn de vragen die ik in deze voordracht als godsdienstsocioloog aan de orde zal stellen.

EEN NIET-CHRISTELIJKE SAMENLEVING

Onze samenleving is in toenemende mate een niet-christelijke samenleving. Verschillende onderzoeksuitkomsten tonen dat aan. Een meerderheid van de Nederlandse bevolking behoort volgens eigen zeggen niet tot een kerk. Een ruime meerderheid gelooft niet in een persoonlijke God. Nederlanders – ook de katholieken – zijn vooral ‘ietsisten’. Een minderheid (ook van de katholieken) gelooft in een leven na de dood. Slechts 16% van de Nederlanders gaat regelmatig naar de kerk. Volgens de laatste KASKI-cijfers gaat van alle katholieken in een gemiddeld weekend 7,1% naar de kerk. En wat het ethisch denken en handelen betreft: het aantal voorstanders van euthanasie is bijna zes keer zo groot als het aantal tegenstanders. Buitenechtelijke relaties zijn voor een zeer grote meerderheid weliswaar niet acceptabel, maar seks voor het huwelijk is nagenoeg algemeen geaccepteerd, echtscheiding is voor 77% geen probleem en homoseksualiteit is voor slechts één op de vijf Nederlanders onacceptabel.

De conclusie is derhalve: ons land is in hoge mate onkerkelijk, weinig gelovig in christelijke zin en zeer afwijkend t.o.v. het katholiek-ethische gedachtegoed. Zelfs katholieken onderscheiden zich in denken en handelen weinig van hun onkerkelijke landgenoten.

In zo'n situatie is het niet vreemd, dat er in toenemende mate een spanning ontstaat tussen het katholieke geloof en het gedachtegoed van de Nederlandse bevolking, inclusief de meeste katholieken. En naarmate Nederland steeds meer een niet-christelijk land wordt, zal het verschil met het katholieke geloof alleen maar groter worden. En dat zal onherroepelijk tot conflicten leiden met de Katholieke Kerk en met katholieken die katholiek willen leven. Niet met katholieken die in feite onkerkelijk en ongelovig zijn.

MOET ROME ZICH AANPASSEN?

Priesters en priesterstudenten moeten – dunkt mij – weten dat er weinig aanhang is voor het katholieke standpunt. Moet de Katholieke Kerk nu overstag gaan en zich aanpassen aan de tijd, zoals door velen gewenst wordt? Er zijn inderdaad kerkgenootschappen die dat doen, bijv. de Episcopale Kerk in Amerika. Die heeft gehuwde priesters, vrouwelijke priesters, vrouwelijke bisschoppen, die accepteert het homohuwelijk en homobisschoppen, evenals gescheiden bisschoppen. Het kan dus inderdaad anders, maar het heeft niet geleid tot groei en bloei van deze kerk, in tegendeel.

Rome zal voldoende theologische argumenten hebben om zijn eigen beleid te voeren. Maar behalve theologische zijn er ook sociologische argumenten. En die komen erop neer dat Nederland en de Nederlandse katholieken een vrij extreme positie innemen binnen Europa. Van alle katholieken zijn die van Nederland (en van Tsjechië) het minst kerkbetrokken en het minst gelovig. Het Romeinse standpunt moge voor Nederlandse katholieken (wereld)vreemd overkomen, omgekeerd zullen Nederlandse katholieken een vreemde indruk maken op Rome en niet alleen op Rome: ook op de katholieken in de meeste andere landen.

Ke kunt – lijkt me – van een wereldorganisatie als de Katholieke Kerk niet verwachten dat ze haar beleid zal afstemmen op een betrekkelijk extreem ‘filiaal’ of ‘dochterorganisatie’. Zeker niet als het om een zeer klein filiaal gaat. Want in Nederland wonen slechts 4 miljoen katholieken op de 281 miljoen in Europa, een verwaarloosbaar kleine hoeveelheid. De grote katholieke landen zijn Italië, Frankrijk, Spanje, Polen en Duitsland. Daar wonen ruim 200 miljoen katholieken, driekwart van alle Europese katholieken. Voor Rome zijn die vijf grote katholieke landen veel belangrijker. Nederland is voor Rome een zeer marginaal land, zowel vanwege het geringe aantal katholieken, als vanwege de kwaliteit van dat Nederlandse katholicisme. Als Rome verstandig is, zal het zijn oren daarom niet laten hangen naar de wensen van de Nederlanders of de Nederlandse katholieken.

WAAROM ZOVEEL AVERSIE?

Er is niet alleen veel onbegrip voor het katholieke standpunt, in toenemende mate krijgen katholieken te maken met afweer, verzet, discriminatie en intolerantie. Waarom is dat verzet zo hevig, terwijl de Jehovahs Getuigen of de Mormonen, die net zoveel afwijken van de gemiddelde Nederlander, minder tegenstand ondervinden? Daar zijn twee redenen voor. Allereerst vertegenwoordigen de katholieken met hun infrastructuur nog een zekere macht, een macht die groter is dan passend bij hun aantal en die een restant is van het rijke Roomse verleden. En vervolgens vanwege het grote aantal ex-katholieken. En er zijn geen ergere katholieken dan ex-katholieken.

Nou is de Katholieke Kerk in Nederland op dit moment bezig met een reorganisatie, waardoor dat overaanbod aan structuren en instituten verminderd zal worden. Denk maar aan het opheffen van dekenaten en parochies, de sloop van kerken en kloosters of de fusie van theologische faculteiten. En met het afnemend aantal katholieken zal op termijn ook het aantal ex-katholieken vanzelf verminderen. Een gemarginaliseerde kerk, die betrekkelijk krachteloos geworden is, zal vanzelf minder verzet oproepen, tenzij het natuurlijk een krachtige minderheid is, die van zich doet spreken. Dan is of blijft ze een luis in de pels van de niet-christelijke samenleving, zoals ten tijde van de eerste christenen: toen was de Kerk een krachtige minderheid met een eigen program, die niet toegaf aan de Romeinse keizer.

EEN KRACHTIGE MINDERHEID

De katholieken worden steeds meer een minderheid, ook in ons bisdom, maar voorsnog geen krachtige minderheid. Daarvoor zijn drie dingen nodig: een heldere identiteit, een identiteit die men onderschrijft en een hoge mate van betrokkenheid. Aan alle drie schort het. Er is geen heldere identiteit, er is in tegendeel juist verdeeldheid over wat nou precies 'katholiek' is, zowel onder pastores als bisschoppen. Die identiteit kan bijgevolg door de gelovigen ook niet krachtig onderschreven worden, want: wat moet men onderschrijven? En er is geen betrokkenheid, men doet niet mee, sterker: men distantieert zich van de Kerk.

Priesterwijding 29 juni 2010, Sint-Janskathedraal 's-Hertogenbosch van links naar rechts: Jacques Grubben, Hans van der Donk, Theo Lamers, Francis De Meyer

Het gevolg is dat de Kerk veel leden heeft, die te omschrijven zijn als 'meelifters'. Dat wil zeggen: ze dragen niets bij aan het kerkelijk leven, maar mogen wel vrijelijk van de vruchten van de Kerk plukken. Om het wat kras te zeggen: je hoeft als katholiek 's zondags niet naar de kerk te komen, je hoeft niet mee te betalen aan de Actie Kerkbalans, je hoeft geen vrijwilligerswerk te doen, je hoeft niets te geloven ('ieder zijn eigen geloof'), maar je kunt desondanks een uitvaart krijgen of wat dan ook. Sterker: de mensen die niets investeren in hun parochie, die er niets voor over hebben, stellen soms de grootste eisen omtrent de invulling van een uitvaart. Nou heeft elke organisatie last van meelifters. Die zijn er altijd. En laten we eerlijk zijn: we zijn liever lui dan moe. Elke gezonde organisatie kan ook best een beperkt aantal meelifters verdragen, maar als het er teveel worden, kan een organisatie eraan kapot gaan. Als er teveel wordt geplukt en te weinig geïnvesteerd, houd je het op termijn niet vol. Dat is wat op dit moment met de Katholieke Kerk in Nederland aan de hand is. Wil de Katholieke Kerk weer gezond worden, dan zullen er minder meelifters moeten komen en meer betrokken en gelovige leden. En dat kan alleen als de prijs voor het lidmaatschap vergroot wordt, niet in financiële termen, maar in termen van inzet, betrokkenheid en tijd; een zekere vorm van investering dus. Mensen zijn daartoe alleen bereid, als ook de opbrengst of de waarde van datgene waar men aan meedoet, navenant hoog is. Op dit moment liggen beide laag.

KOSTEN EN OPBRENGSTEN

Neem bijvoorbeeld de voorbereiding op de eerste communie. Een paar bijeenkomsten, met een laag-catechetisch gehalte, is meestal al voldoende. Kennisname van en ingroeien in de Eucharistie wordt niet verwacht; voor sommige kinderen zal de presentatieviering de enige keer zijn dat ze voorafgaand aan hun Eerste Communie een H. Mis meemaken. Ook bij het vormsel liggen de eisen niet veel hoger. Op die manier wordt impliciet gesuggereerd dat de communie of het vormsel niets voorstelt. Je hoeft er immers niets voor te doen. Je moet dan ook niet verbaasd staan dat je kinderen (en ouders) na de eerste communie of het vormsel niet meer terugziet. Input en output liggen beide op een laag niveau: er wordt weinig geboden, er wordt ook weinig verwacht.

Het klinkt wellicht vreemd, maar om betrokken leden te krijgen, moet het niet gemakkelijker gemaakt worden om mee te doen (nóg gemakkelijker dan nu is haast niet mogelijk), maar juist moeilijker. Waarom niet een jaar lang intensieve catechese als voorbereiding en regelmatig misbezoek als vanzelfsprekende voorwaarde?

Een open en gastvrije kerk, waar iedereen welkom is, maar waar niets verwacht of geëist wordt, lijkt aardig, maar is de doodsteek voor een kerk, zoals een open en gastvrije school waar iedereen zonder toelatingstoets binnen mag en niets hoeft te doen, natuurlijk de doodsteek is voor de kwaliteit van het onderwijs. In het onderwijs weet men dat en daarom zijn er strenge selectiemethoden. De beste scholen

zijn die scholen die de hoogste eisen stellen. In het onderwijs is dat duidelijk, in de kerk nog niet.

Wil een minderheidskerk een krachtige minderheid zijn, dan zullen er minder meelifers moeten zijn en meer betrokken en gelovige leden. Dan zullen de eisen hoger moeten liggen, niet in financiële zin, ook niet in intellectuele zin, maar in gelovige zin. Dat zullen dan wel minder leden zijn, maar een minderheid zijn we toch al. Er zit voor een minderheidskerk in een religieus-pluralistische situatie als onze samenleving is, niets anders op. In de eerste christentijd was het niet anders: de drempel om toe te treden lag hoog, het was toen zelfs gevaarlijk om christen te worden. Maar het heeft ze geen windeieren gelegd.

VERANDERING OP KOMST

In onze tijd komt de drempel om katholiek te worden of te zijn vanzelf hoger te liggen: maatschappelijk levert het nu al geen voordeel meer op als je katholiek bent. Ook het beleid van het bisdom sluit aan bij die nieuwe situatie. Brabantse katholieken waren gewend binnen een straal van één kilometer naar de kerk te kunnen. Aan die luxe gaat een einde komen. Katholieken zullen in de toekomst verder moeten reizen voor een H. Mis. Er zal meer van ze worden gevraagd. Er zullen er zijn die daardoor afhaken; dat zullen de meelifers zijn. De meer betrokkenen zullen overblijven.

Hopelijk is de kwaliteit van het pastorale team in de toekomst navenant hoger, zodat de grotere inzet van gelovigen beloond wordt met een hogere geestelijke of spirituele opbrengst. Daar liggen hoge eisen aan een priesteropleiding, maar ook aan bisdom en kerkbesturen. En ook daar wordt in de nieuwe parochies aan getrokken: er komen functioneringsgesprekken voor pastores, elders een bekend verschijnsel, binnen de Kerk betrekkelijk nieuw. Gelovigen die meer voor hun geloof over hebben, mogen ook meer van hun geestelijke leiders verwachten, meer leiderschap en meer geestelijke leiding. En ze mogen verwachten dat bisdom en kerkbesturen daar de middelen toe aanreiken. Het zijn ontwikkelingen die aansluiten bij de nieuwe maatschappelijke situatie waarin de Kerk zich bevindt: een minderheidskerk. In die zin past de Kerk zich aan aan de eisen van de tijd. Maar dat is wat anders dan zich aanpassen in haar identiteit.

*Dr. Th. Schepens,
godsdiensocioloog*

*De intellectuele vorming van de priesterkandidaten:***EEN OMMEKEER VAN
DENKRICHTING**

De Kerk heeft richtlijnen opgesteld voor de vorming van priesters. Deze Romeinse richtlijnen hebben de Nederlandse Bisschoppen in het jaar 2000, overeenkomstig hun opdracht krachtens canon 242 van het canoniek Recht, verder concreet uitgewerkt, aangepast aan de Nederlandse behoeften, in de Ratio Neerlandica. Dat is waar een studierector zich moet naar richten. Evenwel gaan de belangrijkste regels voor de priesteropleiding nog steeds terug op besluiten van het Concilie van Trente (Cum adolescentium aetas - Canon 18). De kerkvergadering had immers vastgesteld dat de intellectuele bagage van vele priesters vaak te wensen overliet en wilde daar dringend aan verhelpen.

Toch heeft de Kerk al vanaf het begin zorg gedragen voor een goede vorming van haar bedienaren: zo reeds de H. Basilius van Ankara in de 4e eeuw en, in de Syrische kerk, de H. Efreem (overleden op 9 juni 373), één van de grootste dichters van alle tijden, bijbelgeleerde en leider van een leerschool voor priesters.

We kunnen heel wat van hem leren:

- de sterke band met zijn bisschop, van wie hij steeds de raadgever wilde zijn. Inderdaad speelt de persoon van de bisschop een centrale rol in het ontluiken van roepingen: de seminaristen zijn immers bestemd om medewerkers van de bisschop te worden;
- een sterke cultuur- en volksverbondenheid;
- zijn ascese en gebedsleven;
- zijn strijd tegen dwaalleringen;
- zijn opzet van de priesteropleiding: eerst filosofie en grammatica, metafysica en vervolgens tekstverklaring, theologie en dogmatiek, en tenslotte exegese, met helemaal aan het einde, de verklaring van het Nieuwe Testament, inzonderheid van de Evangeliën. Wegens het belang dat hij hieraan hechtte, doceerde Efreem dit vak zelf.

Nu zou men zich kunnen afvragen: waarom is er in een seminarie een studierector? Waarom is die er bijvoorbeeld niet aan een universiteit? Is die er alleen maar omdat sommige studenten individuele begeleiding zouden nodig hebben? Ik geloof dat er een diepere reden is.

Seminaristen willen doorgaans opnieuw aansluiten bij een oprecht en waarachtig, compromisloos geloof. Daarom vrezen zij vaak dat boeken hen zouden afbrengen van hun geloof: zou het niet beter zijn, niet te veel te studeren of na te denken? Zo komen zij tot een priesterbeeld, vanuit een verkeerd begrepen vorm van profetie: een profetie in de al te letterlijke zin van pro-fari — iemand die voor zich uit spreekt, die kiest voor de vlucht vooruit. Men vlucht uit de wereld. Men wil het Evangelie verkondigen aan de weinige overgebleven échte getrouwen, vanuit een soort mysticisme, zoals men Christus ervaart en Hem in zijn leven heeft ontmoet. Het geloof wordt dan een louter affectieve houding en geen verklaringsmodel. Daarom lijkt de studietijd aan het seminarie haast een noodzakelijk kwaad.

Men kan daarop antwoorden door te zeggen: “de Kerk wil het zo.” Maar dat is nog geen antwoord op de vraag: waarom? Men kan ook zeggen dat studie nodig is, om te antwoorden op ongelof of onverschilligheid, op het agnosticisme en atheïsme van vandaag, in de media en in de publieke opinie. Inderdaad heeft deze tijd een grote nood aan goed gevormde theologen. Maar is een dergelijke motivatie niet eenzijdig negatief? Het lijkt erop dat de priester er alleen maar is om te reageren tegen wat verkeerd gaat.

Wil men Jezus écht leren kennen, dan moet men eerst zien dat zijn levensverhaal thuishoort in de geschiedenis. Het Christendom is een historische godsdienst, het gaat over iemand die in de wereld is gekomen. Behalve verbonden met God in de hemel, met het transcendente, is het ook pure, tastbare werkelijkheid. Dat benadrukten de Kerkvaders al, toen zij tijdens het concilie van Nicea in de Geloofsbelijdenis een datering opnamen: Jezus heeft geleden onder Pontius Pilatus.

De diepe betekenis van de term ‘roeping’ hangt daarmee samen. Hij is specifiek christelijk en komt als zodanig niet in andere godsdiensten voor. Immers, het priesterschap gaat niet uit van mensen. Het Bijbelse roepingverhaal van Samuel toont dat reeds: het is de Heer die roept en de mens antwoordt, hij luistert. Daarom moet de onbestemdheid van de roeping plaats ruimen voor gerichtheid. Het is Christus zélf die roept. Om Jezus écht te begrijpen en te leren kennen, moet de geroepene zich naar hem keren of be-keren: dat veronderstelt een ommekeer van denkrichting. Het is een gerichtheid — niet in het ijle, maar — naar een gebeurtenis, een geschiedenis. We moeten zien dat Jezus gekomen is tot ons, in de geschiedenis, niet zozeer vóór ons, maar achter ons en te midden van ons. We moeten ons daarom omkeren naar het verleden, naar het moment van de Openbaring. De priester bekleedt zich daarbij met Christus, met de nieuwe Mens, om aldus het woord van Christus in zijn naam te kunnen verkondigen. Hij wordt een teken voor en in de wereld: een man Gods. Nu weten we over de Openbaring véél meer dan de meeste mensen denken. Het is waar dat er veel aan ‘deconstructie’ wordt gedaan en soms krijgt men de indruk dat exegeten niet veel overlaten van de historische Jezus.

Niettemin komt het erop aan in de vele boeken en studies over Jezus, over de Schrift en over de Kerkvaders, te leren onderscheiden wat onze kennis dichter brengt bij God. Dan zal men merken dat we nu héél wat meer over Jezus weten dan pakweg honderd jaar geleden. Men zal ook zien dat we nu in vele gevallen als het ware áchter de traditie kunnen kijken en haar ontstaansgeschiedenis kunnen volgen. Daarmee wordt Jezus, precies dankzij de historische kritiek, meer dan ooit tevoren een historische figuur. Jezus komt uit de studie naar voor als een echt persoon, die in onze geschiedenis is binnengetreden. Via het lezen van de teksten in de oorspronkelijke taal, het Grieks, het Hebreeuws, het Latijn, komt men zóveel meer te weten over de echte Jezus: daaruit blijkt de authenticiteit van het christendom, ook al moeten we de Openbaring telkens weer ‘vertalen’ naar de eigen tijd.

De Openbaring blijft immers steeds levend: zij is méér dan een tekst en méér dan een verhaal; zij is vooreerst te vinden in het levende en levendmakende, scheppende Woord, dat God zelf is. Jezus is het levende Woord van God: Hij heeft het vóór-gedaan en voorgeleefd, uitéén-gezet, uit-gelegd — ervan de uitleg, de interpretatie (de ‘exegese’ — Joh. 1 : 18) gegeven. De diepere betekenis van de geschiedenis uit het Oude Verbond wordt pas duidelijk in de vervulling ervan in de persoon van de mensgeworden God, die de gedachten van God op parabolische wijze aan de wereld kenbaar heeft gemaakt.

Nochtans is het verhaal over Jezus, in zijn historiciteit, méér dan een verhaal. De verleiding bestaat immers, het te lezen als een historische roman, met Jezus als hoofdpersonage. Om de persoon van Jezus écht te begrijpen, moeten we ons de vraag stellen: Wat is zijn verhouding tot de werkelijkheid en tot ons? Hier is er nog iets anders nodig dan alleen exegese.

Het Woord Gods, als scheppend Woord, herschept de werkelijkheid voortdurend. Het is een ‘Stiftung eines neuen Seins, in dem der Auferstandene da ist’ (Kraus). Het is een geheel nieuw ‘Dasein’ van de dingen.

Ziedaar wat de priesterstudent in tweede instantie moet leren: wat het Woord Gods heeft gedaan met de wereld. Hier moet de moeizame filosofische arbeid komen van het doordringen in de complexe wereld waarin wij leven. De relatie tussen God en die wereld en de plaats van de geïncarneerde, mens geworden God daarin. Daartoe moet de student zich als het ware een tweede keer omwenden: gekeerd naar de vleesgeworden God, moet hij zich ook richten naar het scheppende Woord dat nog steeds werkzaam is en blijft in de wereld. Jezus, het scheppende, levende Woord van God, is niet alleen een God van onze geschiedenis; Hij is ook een God van schepping: Hij is in de kosmos, in de wereld verschenen (Joh 1: 10).

Beginnend bij logica, geschiedenis van de filosofie, metafysica en wijsgerige godsleer, laat de studie zien hoe het inzicht in de wereld en het begrijpen van God en van de Openbaring zich doorheen de geschiedenis van de Kerk heeft ontwikkeld. In de goddelijke heilseconomie past ook de geloofsleer en de soms ingewikkelde verhoudingen tussen de wereld, God en zijn Kerk, middels sacramenten, spiritualiteit, ethiek en recht.

We moeten de angst laten varen die ons afsnijdt van de studie van de Openbaring en van de goddelijke economie en vertrouwen op het verstand dat ons van Godswege is gegeven. Weest niet bevreesd, dat waren ook de eerste woorden die paus Johannes-Paulus II gesproken heeft tot de mensen op het Sint-Pietersplein na zijn pauskeuze, in navolging van Mt. 28, 5: *Nolite timere vos!* Er is geen reden tot angst, zolang wij maar oprecht op zoek zijn naar de waarheid. En al blijft al ons denken 'stukwerk' (1Kor. 13: 9-10), toch weten we dat God het vervult. Is het niet daarom dat de priesteropleiding gevolgd wordt door het wijdingssacrament, omdat alleen genade kan volmaken wat er bij de mens altijd aan ontbreekt?

Dr. J. Van Reeth
Studie­rector Sint-Janscentrum

EEN WIJZE OF EEN VERSTANDIGE?

Wat is intellectuele vorming? Wat is intellect? Er zijn intellectuele deugden. Welke zijn dat? Wijsheid en verstandigheid. Kenmerkend voor deze deugden is dat zij betrekking hebben op de gehele persoon: iemand is een wijs mens, iemand is een verstandig persoon. Verstandigheid wordt door Thomas van Aquino als volgt onderverdeeld: ervaring, inzicht, vindingrijkheid, vooruitziendheid en behoedzaamheid. Thomas noemt hier de verscheidene soorten van verstandigheid in eigen en familiezaken, in militaire en politieke kwesties. Op het niveau van de Wijsheid onderscheidt hij dan: welberadenheid, oordeelsvermogen en inzicht.

Het belangrijkste verschil echter tussen wijsheid en verstandigheid is dat volgens Aristoteles de wijsheid betrekking heeft op de zaken die een onveranderlijk en blijvend karakter hebben. De wijze, dat is de *Sophos*, kent als het ware de eeuwige wetten van het heelal, de eeuwige wetten van de natuur en ook de eeuwige wetten van het menselijk gedrag.

Dat in tegenstelling tot de verstandige, dat is de *Phronimos*. De verstandige is juist toegelegd op de veranderlijke dingen en zaken. De verstandige weet wat hij in de historische veranderlijke omstandigheid, de veranderde situatie met steeds weer verschillende mensen, hoe hij de algemene inzichten van de wijsheid in de concrete omstandigheid moet toepassen.

Met het intellect kennen wij op de eerste plaats de algemene gang van zaken van de dingen. Wij weten dat het intellect juist de aanzet geeft tot de abstractie, er wordt afgezien van het concrete. Intellectuele deugdelijkheid zou dan ook vooral het algemene zien.

MGR. SCHRÖDER EN PROF. DE DIJN

Ik wil nu teruggaan naar, als ik mij goed herinner, de eerste lezingen in deze serie waar Monseigneur Schröder en Prof. De Dijn spraken, en waarbij de bisschop, Monseigneur Hurkmans, na de lezing van Monseigneur Schröder vroeg hoe kunnen wij nu dit sterk theologische verhaal vertalen naar een geseculariseerde samenleving. Ik wil over beide sprekers iets zeggen: terecht merkte Monseigneur Schröder, naar mijn oordeel, op dat als men andere woorden voor iets gebruikt, zoals kennelijk

in de huidige cultuur gebeurt, dan wordt het ook iets anders. We kennen daarvan waarschijnlijk wel voorbeelden, zoals men spreekt over traditie, zin, transcendentie, in de vooronderstelling dat men het over iemands geloof heeft.

In de voordracht van Prof. De Dijn kwamen juist dergelijke woorden naar voren, het waren algemene begrippen van waaruit en waarmee de religieuze werkelijkheid werd geplaatst en begrepen. Toch zijn dergelijke algemene begrippen als 'zin' en 'transcendentie' niet onbelangrijk. Het zijn kenmerkende begrippen voor een intellect dat wil begrijpen wat er gebeurt in onze samenleving. Het zijn dan ook begrippen waarmee iets in zijn algemeenheid wordt begrepen, niet in zijn concrete individualiteit.

Wat bedoel ik daarmee? Als ik iemand begrijp dan is het zeer moeilijk iemand in zijn individualiteit te begrijpen. Bijvoorbeeld wanneer ik iemand in zijn tuin rozen zie snoeien dan kan ik zeggen die persoon is rozen aan het snoeien; maar heb ik daarmee ook die handeling begrepen? Hooguit in zijn algemeenheid, niet in zijn concrete individualiteit. Want wat die persoon precies aan het doen is dat kan ik in zo'n algemene beschrijving niet aangeven.

Bijvoorbeeld: die persoon houdt van rozen en dus ziet hij er ieder vrij moment naar uit om bij zijn rozen te kunnen werken. Of in een ander geval heeft zijn vader tegen hem gezegd dat de tuin eens opgeruimd moet worden omdat aanstaande maandag de vuilnis wordt afgehaald en dat daarom de rozen nu gesnoeid moeten worden. De identiteit van deze handelingen is op het individuele vlak helemaal verschillend. Beide handelingen worden samengevat als rozensnoeien maar beide handelingen hebben een andere identiteit.

TRANSCENDENTIE EN ZINGEVING

Zo is het ook met begrippen als transcendentie en zin of zingeving. Transcendentie kan men op zeer uiteenlopende individuele manieren gestalte te geven. Een pleidooi voor transcendentie zegt echter nog niets over de concrete invulling daarvan. Men is er naar mijn oordeel ook nog niet als men een pleidooi voor transcendentie houdt. Het gaat daar op dat niveau slechts om een algemeen begrip dat weliswaar zeer belangrijk is, maar over de identiteit van de transcendentie zegt het nog niets. Het kan gaan om de transcendentie in de kunst, de muziek, de natuur of om de transcendentie die gemotiveerd is vanuit een persoonlijk gebed of een persoonlijk geloof.

Naar mijn oordeel gaat het in een priesterlijke betekenis van transcendentie om een transcendentie die gemotiveerd is vanuit een concreet individueel geloof. Het gaat daarin dus niet om zomaar een algemeen begrip van transcendentie maar om een

persoonlijk gelovig gemotiveerde transcendentie. Toch zijn dergelijke algemene begrippen niet overbodig. Dergelijke algemene begrippen zijn van belang om een ander te begrijpen. Zij maken het zelfs mogelijk om een ander te begrijpen. De algemene begrippen zijn als het ware de stellages en de grondvesten waarbinnen een persoonlijk geloof zich zelf kan begrijpen. Zo zal men algemene inzichten moeten hebben om zich zelf van een algemeen fundament te voorzien. Maar het individuele geloof is niet bepaald en inhoudelijk ingevuld door deze algemene stellages en fundamenten.

Ik geef een voorbeeld: Als iemand zegt dat God radicaal transcendent is dan moet hij ook weten dat een dergelijk formeel en algemeen standpunt een gevolg heeft voor wat hij wel of niet over God kan zeggen. Als God radicaal transcendent is, wat is dan de betekenis van de woorden die naar God verwijzen. Naar mijn oordeel zijn die woorden dan betekenisloos geworden. De woorden hebben dan geen referentie meer. De richtingwijzers wijzen niet langer in de richting waarheen zij wijzen, omdat het referentiepunt van de verwijzing onbereikbaar is. In dat geval is het van belang om te weten dat, wil men tegelijk zeggen dat het religieuze spreken een zinvol spreken is, men niet tegelijk kan zeggen dat God radicaal transcendent is. Om met deze algemene inzichten goed te kunnen werken is een filosofische vorming in de priesteropleiding van het grootste belang

ALGEMENE BEGRIPPEN

Deze algemene begrippen zijn als het ware de stellages en de fundamenteën met behulp waarvan men het huis van zijn individuele geloof opbouwt. Dat huis kan niet zonder dergelijke stellages gebouwd worden. Maar men kan er echter heel goed in wonen zonder deze stellages. Het zijn de formele en algemene elementen van het geloofshuis die men soms beter helemaal niet nodig heeft voor het geloof. Zoals men niet voortdurend de fundamenteën van het huis hoeft bloot te leggen om in het huis te wonen. Eerder is het zo dat de stelling wordt afgebroken en de fundamenteën worden toegedekt wanneer men het geloofshuis individueel wil gaan bewonen. Het is zelfs uitermate onprettig als de loodgieters komen om de fundamenteën bloot te leggen.

Dergelijke algemene begrippen als transcendentie, zin en traditie zijn het geloof echter niet en men is er nog niet wanneer men denkend bij dergelijke begrippen is aangekomen. Daarom, ook al heeft men in de intellectuele vorming een zeer goede filosofische vorming nodig, men is er nog niet wanneer men deze intellectuele en filosofische vorming niet invult vanuit een persoonlijk geloof. Waartoe heeft men dan wel een zeer sterke filosofische vorming nodig. Dat is nodig om een ander te begrijpen en om de fenomenen van deze tijd te begrijpen.

Zo kan ik iemands handelen begrijpen als gericht op en zoekend naar zin, of ik kan iemand begrijpen als handelen voor een transcendent wezen. Dat is een algemeen begrip en daar moet ik ook beginnen. Zoals ik in eerste instantie begrijp dat iemand rozen aan het snoeien is, maar daarmee heb ik nog niet de individuele identiteit van iemands handelen begrepen.

Zo zei iemand eens tegen mij, toen ik vertelde dat ik hier zondags de Mis bijwoon in de Sint-Jan, dat ik waarschijnlijk van tradities hield. Toch is van tradities houden te breed om mijn kerkbezoek mee te begrijpen, want bij het carnaval en bij academisch plechtigheden houdt men ook van tradities. Daarom geef ik Monseigneur Schröder gelijk dat andere woorden ook een andere betekenis aanbrengen de individuele en concrete betekenis slijpt eruit weg. Maar een dergelijk algemeen begrip is wel een eerste toegang tot het begrijpen van anderen. Degene die tegen mij zegt dat ik kennelijk van tradities houd probeert mij immers te begrijpen. Uiteindelijk zal men echter de ander in zijn of haar individualiteit nooit helemaal begrijpen.

De kennis van het algemene of de algemene kennis die men in de filosofie opdoet is echter nog geen geloof. Wel kan die algemene wijsgerige inzichtelijkheid een kader aanbieden waarin men zich als gelovige zelf leert begrijpen. Men moet dan steeds weer teruggaan van het algemene naar het individueel concrete en van het individueel concrete naar het algemene, om zich op deze manier te kunnen positioneren in een huidige cultuur. Want degene die tegen mij zegt je houdt dus van traditie die probeert mij te begrijpen, zoals ik ook gedwongen ben de ander te begrijpen vanuit de begrippen die onze huidige cultuur daartoe aanbiedt.

THEOLOGIE IN EEN GESECCULARISEERDE SAMENLEVING

Daarom kom ik nog eens terug op de vraag van Monseigneur Hurkmans: Hoe vertaal je dat theologische verhaal nu naar een gesecculariseerde samenleving? Om iets naar de huidige samenleving te vertalen moet men die samenleving goed kennen. Anders spreekt men tegen dovemansoren. Men moet met name de vormen van het denken begrijpen. Natuurlijk kan men dan zeggen dat zin een kwestie van afstemming is en dat men zin niet zelf kan bepalen en dat het een gave is. Dat is echter nog slechts een loutere vorm die men ook bij Plato kan aantreffen. Daarom hoort men soms een pleidooi voor het overkomen en de passiviteit in het ontvangen van zin. Dit algemene is echter iets anders dan het geloof in Gods genade. Gods genadewerking is een geschenk vanuit het geloof. Wil men dat vertalen naar de huidige samenleving dan zal men dat niet kunnen doen binnen een paradigma of schema van de radicale zelfbepaling en zelfverwerkelijking. Dan zal dat alleen passen binnen een schema waarin men zin formeel begrijpt als een gave of als een afstemming.

Dergelijke algemene vormen zal men moeten kunnen begrijpen om een raakvlak te formuleren met de hedendaagse cultuur. Maar dit zuivere algemene en formele raakvlak is nog geen persoonlijk geloof in de Genade van God. Het is de voorwaarde die er moet zijn om het geloof verstaanbaar te maken.

Wat moet de priester zijn als het om de intellectuele deugden gaat? Moet hij wijs zijn of verstandig? Van oudsher, zeker in de Aristotelische en Thomistische wereld is de wijsheid een hogere deugd dan de verstandigheid. Immers de wijsheid richt zich op de onveranderlijke wetmatigheid van de dingen. Het is het ideaal van de zuiver wetenschappelijke kennis. De verstandigheid richt zich op de veranderlijke historische en concrete situaties. Meer dan ooit leven wij in een wereld waarin niet alles hetzelfde blijft. Dat is de reden waarom ik zeker niet zou zeggen dat de verstandigheid minder is. Nee ze is van het grootste belang als deugd in de huidige tijd. De verstandigheid die zich door wijsheid laat voeden is daarom het hoogste ideaal. Een wijsheid die alleen maar iets weet en in zich zelf besloten blijft, is nutteloos. Een wijsheid die verstandig toegepast wordt op de concrete veranderlijke wereld, die hebben wij nodig!

*Prof. Dr. B. Vedder
Decaan Theologische Faculteit
Radboud Universiteit Nijmegen*

DIENAAR VAN DE VREUGDE

Wij moeten de boodschap van de verrijzenis, van de vreugde en van de hoop verkondigen. Zo kunnen wij bij alles wat ons bezwaart, en ondanks vele nogal pessimistisch aandoende prognoses, vol vertrouwen de toekomst tegemoet zien.

Met het tweede Vaticaans concilie heeft de kerk de doorbraak naar een nieuwe tijd gewaagd. Daarmee staan wij pas aan het begin. Als we realistisch zijn, had niemand kunnen verwachten dat het een rustige wandeling zou worden.

Maar in de dienst van de priester is alles wat als kruis heel vanzelfsprekend bij het leven hoort, nu al door het verheerlijkende licht van de verrijzenis omstraald.

Met de paasboodschap kan hij oriëntatie, licht, troost, vertrouwen hoop en vreugde in het leven van veel mensen brengen. Hij moet getuigen: 'De vreugde die de Heer u geeft, is uw kracht' (Neh 8,10). De priester kan ook nu en in de toekomst dienaar van de vreugde zijn (2 Kor 1,24).¹

Walter Kardinaal Kasper

¹ W. Kasper, *Dienaar van de vreugde. Leven als priester, dienen als priester*, Tiel: Lannoo 2008, 159-160

O, Maagd Maria,

*Wij vertrouwen onze jeugd aan U toe,
bijzonder de jongeren die geroepen zijn
om van dichtbij Uw Zoon te volgen.*

*U kent alle moeilijkheden, strijd,
hindernissen die ze moeten overwinnen.*

*Help hen ook hun 'ja' aan de Goddelijke roep uit te
spreken, zoals U deed bij de uitnodiging van de Engel.*

*Trek hen dicht bij Uw hart, zodat zij met U de schoonheid
en de vreugde kunnen begrijpen die hen te wachten staat
wanneer de Almachtige hen tot Zijn intieme kring roept,
om te getuigen van Zijn liefde,
om hen te vormen en bekwaam te maken
om de Kerk te leiden door hun toewijding aan God.*

O, Maagd Maria,

*Verkrijg voor ons dat wij ons met U mogen verblijden,
door te zien dat de liefde die Uw Zoon heeft gebracht,
diep ontvangen, aanvaard en beantwoord wordt.*

*Geef dat wij ook bij onze jongeren de wonderwerken
van de geheimenissvolle werking
van de Heilige Geest werkelijkheid zien worden.*

GEBEDSKRING

Dit Kringblad is een uitgave van de diocesane Gebedskring Sint-Jan. Deze gebedskring is sinds begin 1988 actief als een gemeenschap die biddend verbonden wil zijn met het seminarie. Deze verbondenheid komt tot uitdrukking door het dagelijkse gebed om roepingen.

Sint-Janscentrum
's - Hertogenbosch

priesterseminarie
diakenopleiding
vormingscentrum

Het gebed om roepingen neemt in de Kerk een bijzondere plaats in. Jezus zelf roept ons op tot God te bidden dat Hij arbeiders stuurt om te oogsten (Mat 9,38). Wij als gelovigen worden uitgenodigd om voor nieuwe roepingen te bidden.

Om die uitnodiging kracht bij te zetten om elkaar te bemoedigen wanneer het soms lijkt dat het gebed niet verhoord wordt, is de Gebedskring Sint-Jan opgericht. Wilt u zich aansluiten bij de Gebedskring, neemt u dan contact op met het Sint-Janscentrum, 073 – 6132000, info@sint-janscentrum.nl, en vraag de folder aan.

Als dank voor uw gebed ontvangt u driemaal per jaar gratis het Kringblad. Daarnaast organiseert de Gebedskring Sint-Jan ieder jaar een gebedsdag. Dit jaar zal de **gebedsdag** plaatsvinden op **26 september 2010**. We hopen dat u hierbij aanwezig kunt zijn.

De leden van de gebedskring ontvangen per brief een uitnodiging voor deze gebedsdag. Bent u geen lid, maar bent u benieuwd naar het programma? Bel ons dan (tel.nr. 073 – 6132000) of stuur een e-mailberichtje (info@sint-janscentrum.nl).

Van harte welkom!

KLANKEN VAN HET SINT-JANSCENTRUM

Ik bestel de volgende producten:

'Dipsô'

Muziek voor Passie, Pasen en Pinksteren.

€ 15,-

- ..... x cd
 ..... x muziekassette

Wij komme te same

Verheerlijking van het Kerstmysterie met een Brabantse tongval.

€ 15,-

- ..... x cd
 ..... x muziekassette

Maria in Brabant (1)

Marialiedjes, gedichten en verhalen in Brabants dialect.

€ 15,-

- ..... x cd
 ..... x muziekassette

In vuur en vlam

Een cd met een boodschap van hoop en vreugde voor eenieder die het horen wil.

€ 15,-

- ..... x cd

Maria in Brabant (2)

Marialiedjes, gedichten en verhalen in Brabants dialect.

€ 15,-

- ..... x cd
 ..... x muziekassette

Gelovend Brabant trouw aan traditie

Liedjes, gedichten en verhalen over geloofsgebonden tradities in het Brabantse

€ 15,-

- ..... x cd

Mater Dei

Gezangen ter ere van Maria.

€ 15,-

- ..... x cd
 ..... x muziekassette

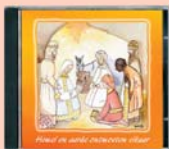

Over de grenzen van het geloof

Een boeiende DVD over de stichter van het seminarie (Primus Anthonius van Gils) en over priester worden toen en nu.

€ 15,-

- ..... x dvd

Hemel en Aarde ontmoeten elkaar

Een verzameling van traditionele en nieuwe Advents- en Kerstliederen

€ 15,-

- ..... x cd

Verjaardagskalender

Met foto's van enkele markante plaatsen en gebeurtenissen in ons bisdom.

€ 7,50

- x

AFZENDER

Naam: ..... m/v

Adres: .....

Postcode: ..... Plaats: .....

Tel.nr.: .....

 Sonnus
Priesterfonds
's-Hertogenbosch
www.sonnus.nl

Antwoordnummer 10708
5200 WB 's-Hertogenbosch